

УДК 338.332.12

**О. О. Олійник,
І. В. Дем'яненко**

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ: СТАНОВЛЕННЯ, ВИБІР ФОРМИ, РОЗВИТОК

Анотація. Розглянуто становлення та розвиток інтеграційних операцій корпоративного злиття чи поглинання в аграрному секторі економіки України як необхідної умови підвищення ефективності агробізнесу, що має великомасштабні організаційно-економічні і фінансові можливості реалізації інвестиційно-інноваційних проєктів із подальшою вертикальною та горизонтальною реструктуризацією.

Ключові слова: агроінтеграція, агробізнес, горизонтальна та вертикальна форми інтеграції.

Summary. We consider the formation and development of integration operations of corporate mergers or acquisitions in the agricultural sector of Ukraine as a necessary condition for improving the efficiency of agricultural business that has a large-scale organizational, economic and financial feasibility of investment and innovation projects with subsequent vertical and horizontal restructuring.

Key words: agricultural integration, agribusiness, horizontal and vertical form of integration.

Постановка проблеми. Посилення інтеграційних процесів у сільському господарстві зумовлено трансформацією міжгалузевих відносин ведення агробізнесу. До цього спонукає структурна реорганізація підкомплексів АПК, спроба державного регулювання агропромислового виробництва, ступінь монополізації сільськогосподарських ринків, формування вертикально-інтегрованих бізнес груп у аграрній сфері економіки. Зокрема агропромислова інтеграція сприяє створенню необхідних передумов для прискороного введення у виробничі процеси досягнень науково-технічного прогресу, оптимального виробництва продукції підвищеної

якості, забезпечення раціональних пропорцій між обсягами отримуваної сировини і виробничими потужностями щодо її переробки. Крім того, інтегровані агроформування являють собою економічну систему, в середині якої відбувається взаємодія її елементних ланок щодо доведення готової продукції до кінцевого споживача. Основними мотивами агроінтеграційних процесів є технологічна складова, недосконалість ринку, ліквідація дублювань управлінських функцій.

Проте ступінь агроінтеграції переважно залежить від сутнісної форми її учасників та рівня консолідації організаційної будови міжгосподарських

відносин як певних інтегрованих бізнес-груп, де їх об'єднання і спільна діяльність виходять за межі ринкових контрактів інтегратора. Це потребує створення внутрішньогрупової нормативно-правової бази регулювання інтеграційної взаємодії і насамперед організаційної політики, регламенту розрахункових операцій та системи договірних відносин, де останнє потребує чітких економічних меж в інтегрованих бізнес-групах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема агропромислової інтеграції посідала чільне місце в дослідженнях з аграрної економічної тематики. У розробках науковців розкрито надзвичайно широке коло теоретичних, науково-методичних і суто практичних питань цієї проблеми, що стало вагомим надбанням вітчизняної науки та суттєво збагатило арсенал економічної думки.

Плідним внеском у дослідження тематики з агропромислової інтеграції є наукові праці відомих в Україні та за її межами вітчизняних учених: В.Г. Андрійчука, П.П. Борщевського, В.Я. Месель-Веселяка, І.І. Лукінова, П.І. Гайдучького, П.Т. Саблука, Л.Є. Довганя, М.Й. Маліка, О.В. Крисального, М.Я. Дем'яненка, В.К. Терещенка, О.М. Онищенко, М.Ю. Коденської та інших.

Задовго до початку ринкових перетворень економіки дослідники визначили об'єктивні умови зародження агропромислової інтеграції та сформулювали її сутність, визначили її закономірний результат – створення великого організаційно-економічного об'єднання – агропромислового комплексу з його ієрархічною вертикаллю та багатогалузевою (з виділенням декількох сфер) структурою. Надзвичайно пильну увагу в наукових працях приділено головним питанням агропромислової інтеграції – еквівалентності та ціновому паритету в обміні між сільським господарством і промисловістю (основними виробниками національного продукту), сировинній базі та виробленню матеріально-технічних ресурсів, а також третій сфері АПК (переробка сільськогосподарської продукції).

Проте при цьому практично відсутні публікації, у яких би висвітлювалась роль агропромислової інтеграції за формами її проведення внаслідок впливу результатів аграрної реформи у відтворювальному процесі.

Метою статті є дослідження становлення та вибору інтеграційних форм як елементу сучасних ринкових перетворень аграрного сектору.

Виклад основного матеріалу. Нинішні умови господарювання визначають актуальність стратегічного інтегрованого характеру розвитку агроформувань для підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва та стійкості їх функціонування.

Механізм створення агроформувань є конкретним проявом способу об'єднання сільськогосподарських товаровиробників у рамках певних

організаційних форм використання економічних засобів [1]. Методи й інструменти сукупного використання таких засобів направлені на забезпечення відтворювальної здатності функціонування агротехнологічних процесів в цілому, що представляє собою інтеграційний ефект та ідентифікацію ефективності структурних підрозділів (бізнес одиниць) в отриманих результатах діяльності на правах капіталізованої власності.

Від виконання виробничих програм, відпрацювання стратегії і тактики в економічних відносинах до управління фінансовими потоками учасники інтеграції визначають внутрішній порядок взаємодії бізнес одиниць і тим самим формують організаційно-економічний механізм суб'єкта агроінтеграції. При цьому структурна компонента управління агроінтеграційними відносинами характеризується консолідацією власності та добровільною централізацією управління діяльністю [2]. У цьому випадку це є досягнення і певного економічного ефекту – зниження адміністративних затрат у кожному із напрямів діяльності агроінтегрованого суб'єкта.

Такий підхід відповідає логічній будові закінчених агротехнологічних ланцюгів, забезпеченню координації товарного обсягу, зниженню собівартості сільськогосподарського виробництва, зростанню продуктивності праці. Інтеграційні операції також мають вплив і на підвищення економіко-фінансової стабільності, зміцнення позиції агроформування на товарному ринку та можливості проведення диверсифікації виробничої діяльності з метою зниження ризиків банкрутства.

Принципове значення у становленні агроінтеграційних відносин мала аграрна реформа в країні, яка змінила адміністративний (державний) підхід у процесах управління до відтворення багатовекторності форм господарювання на основі економічної доцільності та стимулів. Через них проглядаються адаптаційні процеси господарств до ринкових умов навколишнього економічного середовища з потребою стабілізації свого положення, враховуючи об'єктивні переваги залучення інвестиційних потоків, необхідних для інтеграції, а також зниження внутрішньогосподарського затратного механізму [3]. До останнього спонукає сама специфіка агроінтеграційного формування щодо створення сукупності сільськогосподарсько-переробних, торгівельно-обслуговуючих та індустріально-промислових галузей, які в єдиному пориві функціонують в структурі АПК і об'єднують аграрний, фінансовий та промисловий капітал. Саме об'єднання капіталу партнерів агроінтеграції має вирішальний вплив на ступінь такого утворення, визначає економічну і юридичну самостійність, що є вирішальним моментом у побудові системи управління та відпрацюванні економічного механізму господарювання бізнес одиниць агроформування.

Впливовим правовим фактором за інтеграційними операціями відводиться діючій класифікації ознак злиття і поглинання. Звідси стратегічна мета і характер агроінтеграції визначає горизонтальні і вертикальні злиття на довгостроковий період свого функціонування [4].

Горизонтальне злиття характеризує об'єднання товаровиробників у виробництві аналогічних продуктів за однорідних виробничих процесів. Це призводить до відчутного послаблення конкуренції у зв'язку з ефектом масштабу, де поєднуються господарства, які виробляють однорідну чи взаємозамінну продукцію. Вертикальному злиттю власитве поєднання виробничо-технологічного процесу за різними стадіями вироблення продукту. Але при цьому кожна з цих форм злиття підпадає під ан-

тимонопольний контроль для унеможливлення захоплення частини товарного ринку й обмеження конкуренції. Проте, на нашу думку, найбільш небезпечною для конкуренції формою злиття є горизонтальне, яке пов'язане із владним впливом на конкретний сектор товарного ринку з метою усунення конкуренції шляхом придбання їх прав і майна. Крім того, це також допускає і можливість латентної монополістичної змови у ціноутворенні або обсягу отримання продукту.

Незважаючи на конкурентну небезпеку горизонтального чи вертикального злиття, є і значний позитив – сприяння ефективності виробництва, що може відіграти відчутну роль при функціонуванні агроформувань з їх організаційно-економічними відносинами (рис 1.).

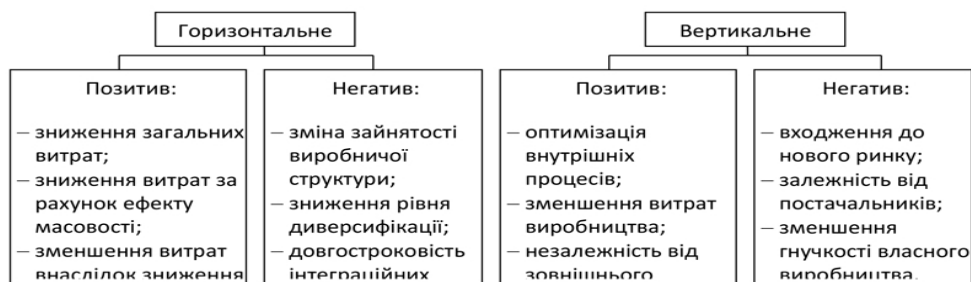

Рис 1. Шляхи агропромислового інтеграційного злиття (джерело: побудовано за [5]).

Вибір тієї чи іншої форми агроінтеграції, на нашу думку, залежить від організаційно-економічних процесів як мотиваційного фактора стимулювання розвитку агробізнесу, де основним мотиваційним фактором є подальше розширення масштабів підприємницької діяльності аграрно-промислового виробництва, концентрація капіталів з їх вільним переливанням між структурними одиницями, оптимізація інвестиційного процесу та запровадження інновацій в аграрне виробництво [6].

Горизонтальна інтеграція надає змогу економіти у середньостроковій перспективі, а при короткостроковій вона здатна привести до деякого падіння сільськогосподарського виробництва. Якщо товарний ринок збільшується, необхідно запроваджувати вертикальну інтеграцію із зростанням питомої ваги виробленої продукції на ринку. При стабілізації товарного ринку чи тенденції до його спаду слід запровадити горизонтальну інтеграцію для зменшення витрат середньострокової перспективи.

Загалом горизонтальна інтеграція ґрунтується на міжкоопераційних зв'язках пов'язаних господарств, а зміни в організації виробництва призводять до перебудови відносин власності, при якій трансформуються управлінські функції. Такий підхід сприяє скороченню управлінських ланок, що спонукає до прискорення процесу в отриманні інформації та прийняття оперативних управлінських

рішень із своєчасним реагуванням на постійно змінюваний ринковий попит-пропозицію.

Сутність вертикальної інтеграції – розширення масштабу і сил впливу структурних господарств у галузі, що створює для них міцні конкурентні переваги і позиції, використовуючи один із таких шляхів:

1) інтеграція «донизу» - розширення бізнесу за рахунок приєднання виробника напівфабрикатів чи підприємства з надання послуг або робіт до свого основного виробництва.

2) інтеграція «догори» – розширення бізнесу за рахунок послідовних стадій виробництва (довести бізнес до кінцевого споживача) або включити сферу розподілу.

Таким чином, організаційно-виробнича агроінтегрована структура має у повному об'ємі вирішувати поставлені завдання щодо створення єдиної системи управління і контролю, побудови раціональної організації фінансових потоків із забезпеченням прозорості інвестиційних надходжень, зниження витрат виробництва при впровадженні гнучкості агротехнологічних процесів у виробництві готового продукту, що в цілому буде сприяти формуванню стабільного і стійкого агробізнесу.

На нашу думку, важливим принципом формування агроінтеграційної форми господарювання є врахування внутрішніх умов її діяльності, а не копіювання чужого досвіду. До зазначеного принципу необхідно додати й такі, як наявність інвес-

тиційного ресурсу (ресурс може бути засновників або інтегратора чи структурних господарств) та економічна обґрунтованість – технологічна взаємопов'язаність структурних господарств у отриманні конкурентної продукції. Крім того, необхідна організація взаємодії між усіма підрозділами агроформування для отримання синергічного ефекту виробничої діяльності (узгодженість дій) та здатність швидкого орієнтування у змінах правового і податкового поля (адаптивність).

Враховуючи ціль підприємницької діяльності агроінтегрованого підприємства (Г-Т-Г²), результативна вартість його агробізнесу (сума ринкової вартості продукції і ліквідної вартості основних засобів) має бути більша, ніж вкладення до нього (сума оборотних засобів і капіталовкладень). Для вирішення цього завдання агроінтегрованому підприємству необхідно взаємодіяти із навколишнім економічним і законодавчим середовищем.

Слід зазначити, що на процес становлення і функціонування такого агропромислового підприємства впливають певні фактори, а саме:

— відносно-постійні зовнішні: законодавчі норми землекористування; кредитно-фінансова і податкова політика держави; рух трудових ресурсів; ґрунтово-кліматичні умови.

— змінно-вхідні (залежність від оборотних засобів і капіталовкладень) – впливають на собівартість продукції (ціни на виробничі запаси, заробітна плата, розмір обов'язкових внесків і платежів).

— змінно-вихідні (впливають на оборотні засоби і ліквідну вартість основних засобів) – вартість товарної продукції, ринкова вартість основних засобів.

Отже, визначення напрямку фінансово достатніх систем із внутрішнім самоуправлінням і розподіл фінансових ресурсів агроформувань – невід'ємний механізм сучасних умов його розвитку. З точки зору об'єднання фінансів аграрних товаровиробників створення центрів відповідальності, централізації фінансового капіталу дозволить за рахунок особливих схем взаємовідносин і залучення інвестиційних ресурсів забезпечити ефект фінансового важеля і оптимізувати структуру власного капіталу.

Висновки. Інтеграція і концентрація сільськогосподарського виробництва є тією формою господарювання, яка має забезпечити продовольчу безпеку України.

Інвестуючи процес створення і функціонування агроінтеграційних форм, переслідується стратегічна ціль – виробництво-переробка-продаж, тобто формування повного і замкнутого циклу сільськогосподарського виробництва. Крім того, надається можливість оновлення основних засобів виробництва, запровадження сучасної агротехнології та селекції, забезпечення активної присутності на ринках збуту.

Типовим становленням інтеграційних форм у сільському господарстві є зрощення сировинної і переробної галузей виробництва, яке створює кінцевий продукт. При цьому активним їх розвитком можна вважати ділову стратегію компанії, зайняту сільськогосподарським виробництвом. З точки зору організаційної форми ведення агробізнесу об'єднується в такі групи:

— внутрішні по відношенню до наявних ресурсів і капіталу;

— інтеграція із різних галузей для реалізації ефекту економії масштабів, контролю сировинних і збутових баз (вертикальна інтеграція);

— забезпечення стабільності сировинного бізнесу (горизонтальна інтеграція).

Динамізм розвитку форм інтеграції у сільському господарстві, формує активну теоретичну і практичну зацікавленість до побудови їх системи управління, формування й отримання економічної інформації з групуванням показників діяльності відповідно до вимог ефективного становлення, функціонування і розвитку нових економічних формацій, що підкреслює подальшу зацікавленість у проведенні досліджень із зазначеного напрямку

Література

1. Коденська М.Ю. Інтеграція як фактор активізації інвестиційної діяльності / М.Ю. Коденська // Економіка АПК. – 2006. – № 6. – С. 24–31.
2. Месель-Веселяк В.Я. Розвиток форм господарювання в аграрному секторі України (результати, проблеми) / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2006. – № 12. – С. 67–71.
3. Андрійчук В.Г. Надконцентрація агропромислового виробництва і земельних ресурсів та її наслідки / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2009. – № 2. – С. 3–9.
4. Малік М.Й. Інтеграція – як фактор підвищення ефективності реформованих сільськогосподарських підприємств : наукова праця / М.Й. Малік, М.К. Орлатий, П.М. Федієнко. – К : ІАЕ УААН, 2000. – 40 с.
5. Вертикальная и горизонтальная интеграция: менеджмент От и До [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : www.management.ru/archives/113](http://www.management.ru/archives/113).
6. Данкевич А.Є. Ефективність господарських структур в умовах трансформації відносин власності / А.Є. Данкевич // Агросвіт. – 2011. – № 8. – С. 8–11.

References

1. Kodens'ka, M. Yu. (2006). Intehratsiia iak faktor aktyvizatsii investytsijnoi diial'nosti [Integration as a factor stimulate investment]. *Ekonomika APK*, 6, 24–31 (in. Ukr.).
2. Mesel'-Veseliak, V. Ya. (2006). Rozvytok form hospodariuvannia v ahrarnomu sektori Ukrainy (rezul'taty, problemy) [Development of forms of managing in agrarian sector Ukraine (results, problems)]. *Ekonomika APK*, 12, 67–71. (in. Ukr.).
3. Andriychuk, V. H. (2009). Nadkонтсentratsiia ahropromyslovoho vyrobnytstva i zemel'nykh resursiv ta ii naslidky [Overconcentration the agricultural production and land resources and its consequences]. *Ekonomika APK*, 2, 3–9. (in. Ukr.).

4. Malik, M. J., Orlatyj, M. K., Fediienko, P. M. (2000). Intehratsiia – iak faktor pidvyschennia efektyvnosti reformovanykh sil's'kohospodars'kykh pidpriemstv [Integration - as a factor in improving the efficiency of agricultural enterprises]. Kyiv: IAE UAAN (in. Ukr.).

5. Vertykal'naia y horyzontal'naia yntehratsiia: menedzhment Ot y Do. [Vertical and horizontal integration: the management of the

from and to]. (2010). Retrieved from: <http://www.management.ru/arhives/113>. (in. Russ.).

6. Dankevych, A. Ye. (2011). Efektyvnist' hospodars'kykh struktur v umovakh transformatsii vidnosyn vlasnosti [The effectiveness of economic structures in terms of transformation of property relations]. Ahrosvit, 8, 8–11. (in. Ukr.).